

In de schaduw van de Pyreneeën – Ronceval en Pau

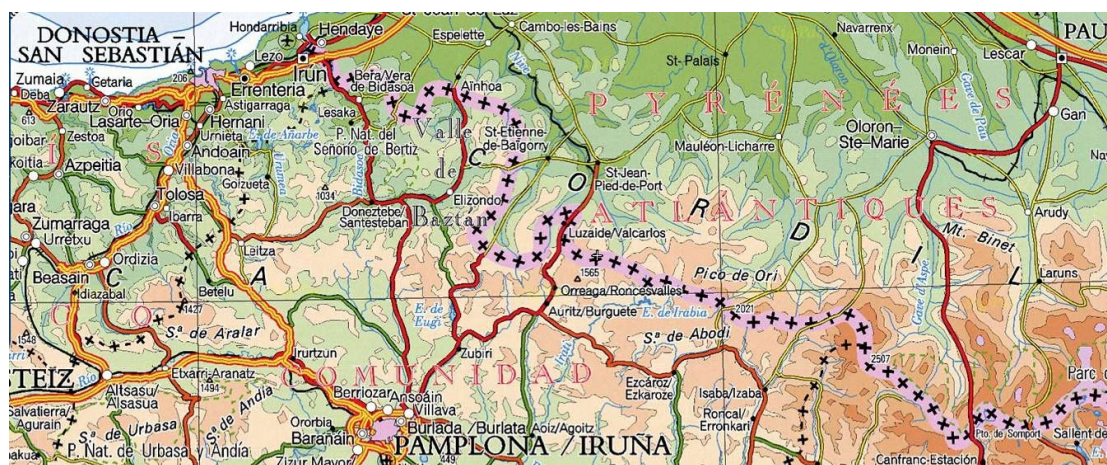
Havanks boek *De weduwe in de wilgen* (1950) begint met een autorit: De Schaduw en Aranea rijden van Pau naar *Ronceval*, klaarblijkelijk op weg naar *Pampeluna*.

Pampelune is de Franse naam van de hoofdstad van Navarra die wij, samen met de Castiliaans sprekende Spanjaarden, Pamplona noemen. De Basken zeggen Iruña of Iruñea, en misschien herkende Aranea haar naam in die klank, maar in Havanks tijd was het Baskisch door Franco verboden.

Ronceval is de traditioneel Nederlandse naam van de vallei die Roncesvaux heet in het Frans, Roncesvalles – wederom in eerbiedig meervoud – in het Castiliaans Spaans, en Orreaga in het Baskisch; een legendarische plaats met geschiedenis, die omwille van de vaart in een bijlage is samengevat.

Hier en daar, en vooral hier, loopt de Frans-Spaanse grens niet precies over de waterscheiding. Roncesvalles ligt in Spanje en zelfs niet aan de grens. De enige weg erdoorheen begint aan de noordzijde als de D933 op 200 meter hoogte in een plaatsje met de toepasselijke naam Saint-Jean-Pied-de-Port, voet van de pas. Ik ben er ooit geweest, en ik kan u verzekeren dat het in niets doet denken aan het barre berglandschap dat Havank schildert. Al snel loopt de weg langs een riviertje, en even verderop komt de landsgrens aan de overkant daarvan te liggen; weliswaar in een nauw dal maar toch verre van Havanks kloven. In Arnéguy, 10 kilometer onderweg en nog geen 300 meter hoog, worden rivier en grens overgestoken.

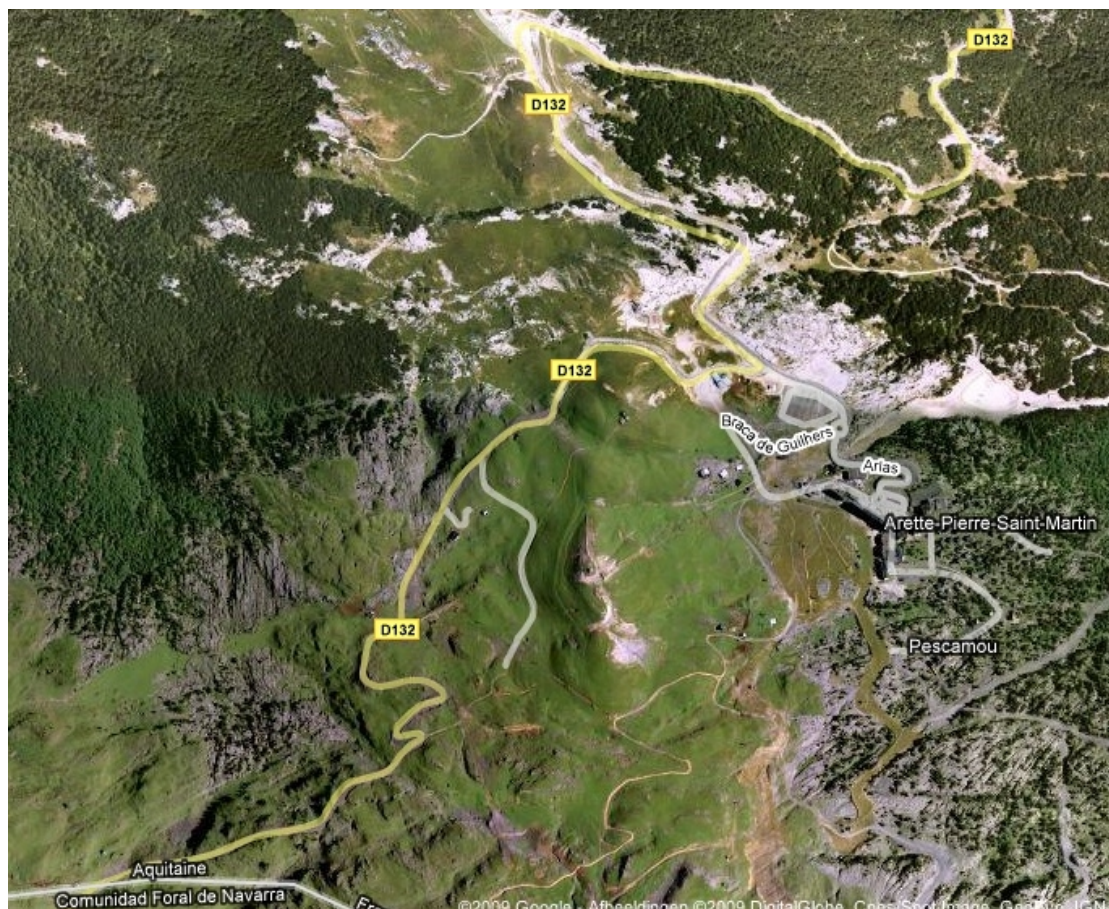
De weg heet dan N135, en blijft de grensrivier stroomopwaarts volgen, door Valcarlos, dat zowaar ooit Karlestal heette: Hier had Karel zijn bivak opgeslagen toen zijn achterhoede werd aangevallen. Dan wijkt de grensrivier, en gaat het omhoog tot aan Ibañeta, de eigenlijke pas, zo'n 1060 meter boven zeespiegel en 10 kilometer voorbij de grenspost. De bergen eromheen zijn nog geen 1300 meter hoog. Daarna daalt de weg door de vallei van Roncesvalles, en 50 kilometer verder komt de N135 inderdaad bij Pamplona uit. Wandelaars naar Santiago de Compostela gaan voort; Roncesvalles is als bekende pleisterplaats ouder dan het Roelandslied.

[www.sigpac.es]

Havanks landschap is opmerkelijk anders: De Schaduw en Aranea klimmen uren, tot boven de 1500 meter, met eeuwige sneeuw op de toppen rondom. Zijn ze per ongeluk verkeerd gereden? Nee, want de Schaduw kijkt op de kaart wanneer hij moet stoppen voor een lawine, en weet zich nog op de oorspronkelijk ingeslagen weg. Hebben ze dan bij vergissing een andere, hogere pas voor Ronceval gehouden? Nee, want volgens de Schaduw ligt de abdij waar ze stranden hooguit 40 mijl (65 kilometer) van San Sebastián, en dat laat geen andere grenslocatie toe dan de weg door Roncesvalles. Toegegeven, het boek speelt zich vooral af in een soort binnenwereld; de waarheidsgetrouwheid van de fysieke omgeving is van minder belang. Heeft Havank daarom een eigen *Ronceval* bij elkaar gefantaseerd? Dat zijn we niet van hem gewend.

Zou Havank toch een van de drie oostelijker en hoger gelegen passen voor ogen gehad hebben? De meest westelijke, de Pas de Larrau, is met 1575 meter niet hoog genoeg, en dat geldt met 1630 meter ook voor de meest oostelijke, de Somport. Deze ligt zo beschut dat hij vanouds bekend staat als meestijds sneeuwvrij. Hoewel het tevens een Jacobsweg is die verderop Pamplona schampt, betreft het vooral een noord-zuidroute tussen Pau en Zaragoza. Er loopt ook een deels in verval geraakte spoorlijn, die in Havanks tijd nog intact was; misschien heeft hij deze lijn in de oorlog genomen als onderdeel van zijn tocht naar Lissabon.

De middelste van de drie echter, de Pas d'Arlas of de Col de la Pierre Saint-Martin, komt tot 1800 meter, en hier komen vrijwel alle elementen bij elkaar. Na het bereiken van de 1500 meter (ter hoogte van de ruime bocht rechtsboven op de satellietfoto, waar de weg draait van zuidoost naar zuidwest en dan naar noordwest) en de daarop volgende suggestieve sneeuwresten, volgt de D132 zowaar een kronkel die aan een stukje van een legpuzzel doet denken. Daar ligt tegenwoordig een prozaïsch vakantiedorp, Arette-Pierre-Saint-Martin. De witte lijn linksonder is de grens. De locatie van de fictieve abdij is op de satellietfoto niet vast te stellen.

Mijn conclusie is dan ook dat Havank het landschap van deze pas naar de locatie en ambiance van Ronceval heeft verplaatst.

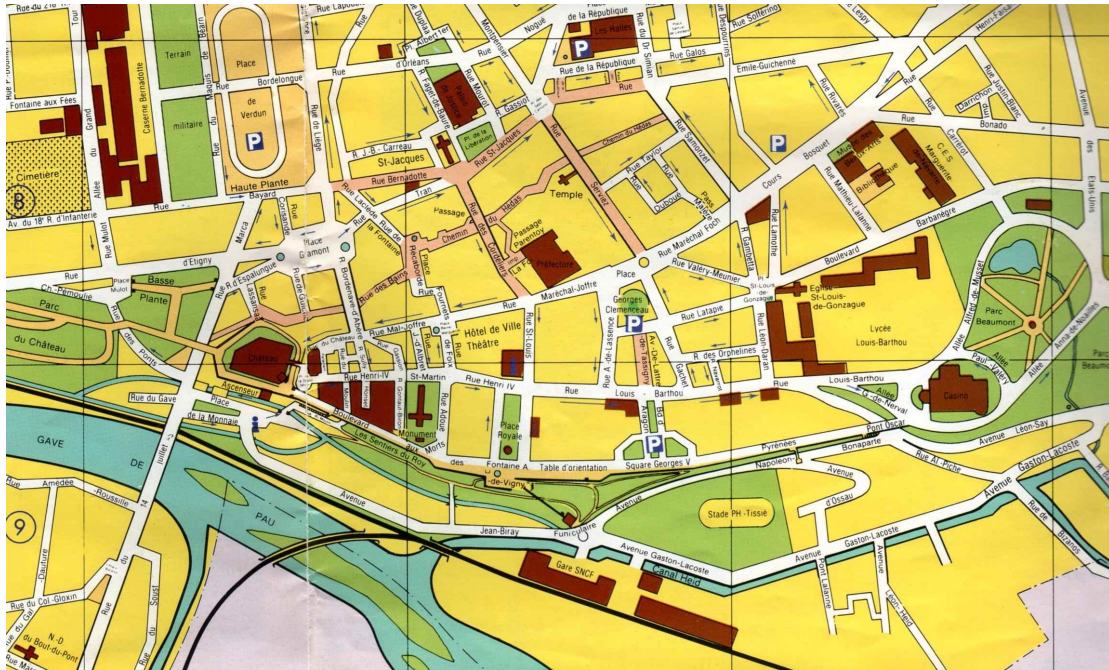
Nogmaals Pau

Hoe dan ook, de Schaduw en Aranea komen niet verder dan de abdij waar het verhaal zich afspeelt, en keren uiteindelijk terug naar Pau. Daar verblijven ze in een hotel-restaurant met terras en kamer aan een beek. Het terras ziet uit op de geboorteburcht van Henri IV, de kamer op de Pyreneeën.

Ik heb Pau een paar maal bezocht, en de folder van het Office de Tourisme komt nu goed van pas. Dat de 50 kilometer verderop gelegen Pyreneeën vanuit Pau goed zichtbaar zijn, bewijst de foto. Uit de ballustrade blijkt dat de stad aan de zuidkant abrupt afloopt: De beek, met het hotel-restaurant, moet ergens daar beneden gezocht worden. De plattegrond uit diezelfde folder illustreert dit, maar roept ook een vraag op: Er loopt een riviertje, de Gave de Pau (die ook door Lourdes stroomt), er ligt een kanaal, er zijn wat kleinere watertjes; maar welke is de door Havank genoemde beek?

De Gave de Pau valt af; de oever wordt in beslag genomen door de spoorlijn. Het kanaal, dat voor het station langs loopt, is wat te industrieel. Op dat punt, naast de voet van de Funiculaire, splitst er echter een watertje van af, dat verderop pal onderlangs de burcht loopt, ter hoogte van de Place de la Monnaie.

Wie daar gaat zoeken treft een aansprekend ensemble aan. De burcht — waarover later meer — torent boven alles uit; daaronder staat links de Tour de la Monnaie (munttoren), eertijds de Tour du Moulin; ooit stond hier een watermolen. De toren bevat een ascenseur (lift), uitkomend aan de tuin op de voormalige verdedigingswerken. De burcht zelf ligt nog wat hoger.

Maar het gaat natuurlijk om het pand rechts. Het is tegenwoordig geen hotel, maar een appartementencomplex met monumentenstatus, en ongetwijfeld stevig aan de prijs. Aan de voet van de toren loopt een watertje door sluisjes, het Canal du Moulin; een deel van het water werd destijds gebruikt voor pre-industriële processen in de toren, waar een vrij toegankelijke en permanente expositie over zijn historie is ingericht.

Overigens zou men kunnen denken dat toren en woonpand tegen de burchtwal aangebouwd zijn. Het tegendeel is waar: Er zit een zeer smalle ruimte tussen. De hoogteverschillen zijn aanzienlijk; de burcht gold dan ook als onneembaar.

Vanuit een wat andere hoek is goed te zien dat het rechterpand iets wijkt ten opzichte van de toren. Er blijft dus tussen de gevel en het kanaaltje een smalle strook ruimte over, voor een terrasje bijvoorbeeld.

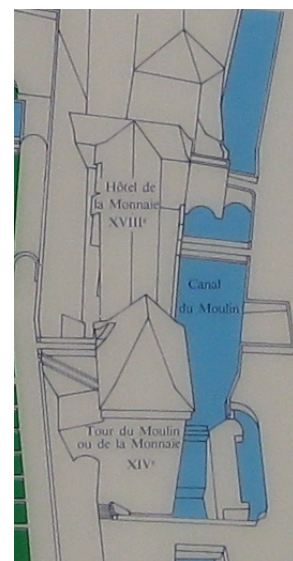
Helemaal probleemloos is dat niet: Ten eerste is het terrasje wel erg smal voor een volledige restauratieve voorziening, en ten tweede kan men vanaf het terrasje onmogelijk de burcht zien.

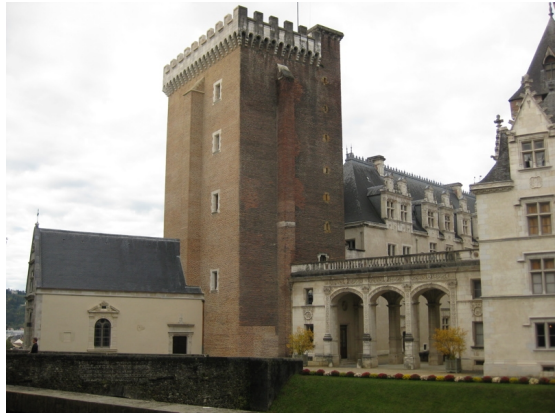
Daar staat tegenover dat vanuit deze hoek goed te zien is waarom de Schaduw verder moet bukken om het zilveren spinnetje in de beek te werpen. Vermoedelijk stond hij in het raam linksboven: Dat heeft het beste uitzicht op de Pyreneeën.

Wellicht had de hotelier het aan het water grenzende deel van de Place de la Monnaie in gebruik om zijn gasten een wat ruimer en comfortabeler terras en een beter uitzicht op de burcht te bieden.

Een informatiepaneel in het binnenhof van de burcht bewijst uiteindelijk dat dit pand een hotel geweest is: Hôtel de la Monnaie, 18e eeuw.

De burcht (château) zelf is natuurlijk het bezoeken meer dan waard. Beide foto's zien op de oostzijde; de linker-vleugel kijkt neer op het Hôtel de la Monnaie.

Tegenover de bakstenen Tour Gaston Phoebus staat grijs het voormalige Parlement de Navarre, een vorm van exarchie. Links daarvan gedenkt een monument de plaatselijke staatsman Louis Barthou (1862 – 1934), naar wie ook een straat genoemd is.

En in die Rue Louis Barthou, in het verlengde van de Rue Henri IV, ligt op nummer 25 een etablissement, dat zich als volgt blijkt aan te prijzen:

Hôtel Roncevaux à Pau ... Un hôtel et l'histoire.

Son nom évoque la célèbre bataille que mena le comte Roland aux côtés de Charlemagne pour repousser l'invasion des Sarrasins au-delà des Pyrénées.

Son cadre, à deux pas du château où naquit le roi Henri IV, est celui d'un ancien hôtel particulier avec cour privée.

De verwijzingen naar de beroemde slag, graaf Roeland, Karel de Grote, de invasie van de Saracenen en de geboorteburcht van koning Henri IV kunnen natuurlijk ontleend zijn aan het Office de Tourisme, net als bij Havank. De

frase *ancien hôtel particulier* blijkt echter consequent vertaald te worden als *voormalig klooster*; dat kan geen toeval meer zijn. Hôtel Roncevaux moet een rechtstreekse inspiratiebron zijn geweest voor *De Weduwe in de Wilgen*. De opbouw van de fundamenteën is vanaf hier goed te volgen:

Stel, de Schaduw strandt op weg door Ronceval in het donker bij een geheimzinnige oude abdij... Het mede door het huis Navarra gestichte complex in Roncesvalles voldoet echter niet: Het ligt aan de verkeerde kant van de grens, en is van te goede naam en faam om een beleidsmatig onvoldoend ingekaderde biotechnoloog te verbergen. Havank past diverse kunstgrepen toe om het nachtelijk stranden aannemelijk te maken: De hachelijke afreis om vier uur 's middags, onverwachte sneeuw, en een heel wat woester landschap dan in het echt. Dat landschap vindt Havank, zoals hierboven betoogd, op de kaart naar het oosten toe, in de Soule¹. Havank schept zo uit bestaande elementen een eigen legendarisch Ronceval, zoals de Roelandslegende ooit ontstaan is uit gebeurtenissen die zich in werkelijkheid eerder of elders hadden voorgedaan.

De naam Soule inspireert Havank allicht via het Engelse woord *soul(s)* tot *saules*, wilgen; het woord wilgen verbindt hij op zijn beurt met de Engelse uitdrukking *She is wearing the willows*, wat men zegt van een weduwe die besloten heeft niet opnieuw te trouwen. Ik meen dat Sef Passage heeft opgemerkt dat de titel van Kenneth Grahames boek *The Wind in the Willows* (1908) mede model heeft gestaan voor de titel van *De Weduwe in de Wilgen*. En de cirkel is rond! Want weduwen die niet hertrouwden gingen vroeger nogal eens het klooster in. Daarmee schept Havank een legendarische kloosterorde in een bijbehorende abdij; dat de wilgen zwart zijn hoeft niet te verbazen.

Ik heb overigens geen fysiek voorbeeld gevonden voor abdij Les Saules Noirs, en zou ook niet weten waar ik dat moest zoeken.

Het feitelijke complex van Roncesvalles valt af: Grondplan noch bouwstijl noch dimensies kloppen met Havanks beschrijving.

De mengvorm van stijlen, van middeleeuws tot vooral renaissance, zou ontleend kunnen zijn aan de burcht van Pau; afgezien van grondplan en hoogte natuurlijk, waaronder diverse torens.

Anderzijds: Wie vanaf de straat het bord naar de *cour privée* (binnenplaats) van Hôtel Roncevaux volgt, ziet daar dat het hotel L-vormig is met de lange zijde dwars op de straat. Het merkwaardige feit wil dat er negen (6 + 3) ramen op een rij zitten, net als bij de abdij. Als men het hotel van een spiegelbeeld zou voorzien, en een rechthoekige C zou maken van de L en de Γ, zou men een aardige indruk krijgen van grondplan en dimensies van de abdij.

Wellicht heeft Havank kenmerken van beide gebouwen met elkaar verweven.

[Marcel Versteeg]

¹ De Baskische naam is Xiberoa of Zuberoa; wie weet kwamen de voorvaderen van Bernadette Soubirou uit deze streek naar Lourdes toe.

Bijlage: Geschiedenis en legende van Ronceval

Karel de Grote, Charlemagne voor Havank, ondernam in 778 een vruchteloze en bloedeloze veldtocht tegen Zaragoza aan de Ebro. Toen hij op de terugweg langs het Baskische en christelijke Pamplona kwam, vroeg of eiste hij daar gastvrijheid, die hem geweigerd werd. Karel, reeds getergd door berichten over opstandige Friezen, werd niet voor niets de Grote genoemd, en de verwoesting van Pamplona werd het eerste wapenfeit van een geheel anders bedoelde veldtocht. Karel trok met de buit verder naar huis, via de pas bij Ronceval. Tijdgenoot Eginhard beschreef de Baskische represailles:

Want toen het leger voort marcheerde in een lange, uitgerekte rij -wat door de ligging van het land en de nauwe bergpas vereist was- hadden de Basken op een bergkam een hinderlaag gelegd. Daar leende zich die plaats heel goed voor vanwege de dichte bossen die daar op zijn ontoegankelijkst waren. Zij stormden naar beneden de vallei in, gingen een gevecht aan met de achterhoede die de bagagewagens moest beschermen, en doodden allen tot de laatste man. Toen ze vervolgens de bagage geplunderd hadden, verspreidden ze zich ijlings naar alle kanten, gedekt door de invallende duisternis. Bij dit wapenfeit waren de Basken in het voordeel door hun veel lichtere wapens en de gesteldheid van de plek waar de strijd werd uitgevochten. Door de zware wapens die de Franken droegen en door hun ongunstige positie vormden zij geen partij voor de Basken. In die slag sneuvelden Eggihard, de koninklijke tafelmanier; Anshelm, de paltsgraaf; Roeland, de heer van de Bretonse Mark, en met hen vele anderen. Die daad kon ter plaatse niet gewroken worden, omdat de vijanden die haar hadden uitgevoerd, zich zo goed hadden verspreid dat niemand ook maar het flauwste vermoeden had waar ze te zoeken. [www.heiligen-3s.nl]

Eeuwen later onstond het Roelandslied, de legende waar ook Havank van rept. De politiek ongewenste feiten werden gewijzigd in een laffe aanval in de rug door de Saracenen. Roeland blies op zijn hoorn en Karels wraak was eindelijk gerechtigd. De Moren waren beslissend in hun opmars gestuit, hoewel het recht op die eer aan de slagen bij Poitiers (732) en vooral Toulouse (721) hoort toe te vallen.

Nabij de plek van de slag ontstond in de latere middeleeuwen een plaatsje dat, naar de vallei, Roncesvalles genoemd werd. Weer wat later werden, in eendrachtige samenwerking tussen de bisschop van Pamplona en de koning van Navarra, iets noordelijker een herberg en een kerk gebouwd, die gaandeweg uitgroeiden tot een van de belangrijkste pleisterplaatsen op de route naar Santiago de Compostela; dit complex werd eveneens Roncesvalles genoemd. Na verloop van tijd heeft het plaatsje ter voorkoming van misverstanden zijn oudere rechten opgegeven; het heet nu Burguete.

Bijlage: De latere geschiedenis van de streek

Het boek speelt zich af in het departement nummer 64, Pyrénées-Atlantiques; in Havanks tijd heette het nog Basses-Pyrénées. Dit departement werd bij de revolutie gevormd uit de Béarn, de drie Baskische provincies Labourd, Basse-Navarre en Soule, de stad Bayonne, en nog wat grut.

De Béarn beslaat het noorden en het oosten, samen drie-vijfde, van het departement. In het zuidoosten grenst het aan Spanje; het ligt niet aan zee. De hoofdstad Pau werd ook de hoofdstad van Basses-Pyrénées.

Het burggraafschap (vicomté) Béarn kwam eind 13e eeuw in handen van de graven van Foix. De laatste in de reeks werd in 1553 op de burcht van Pau geboren als Henri II van Béarn-Bourbon; in 1589 werd hij tot opvolger benoemd van de Franse troon als Henri IV van Frankrijk. Aangezien de Franse koning vereenzelvigd werd met de staat (*l'État, c'est moi*), werden zijn erflanden genationaliseerd, en voortaan als provincie van Frankrijk bestuurd.

Henri IV was getrouwd met Marguérite van Frankrijk of van Valois, “la reine Margot”, geboren in 1553 als dochter van Henri II van Frankrijk en Catharina de' Medici. Zij moet niet verward worden, zoals de Schaduw doet, met Marguérite van Navarra, van Angoulême, van Frankrijk of van Valois, “la Marguérite des Marguérites”: Zij was de oudere zuster van koning François I van Frankrijk en de grootmoeder van de hierboven genoemde Henri IV; zij schreef de Heptaméron (72 verhalen verteld gedurende zeven dagen, naar het voorbeeld van Boccaccio), en overleed in 1549.

Beide dames sympathiseerden met de Hugenoten, en stichtten denkkelijk geen abdij. Zoals de Schaduw zegt: *Jammer genoeg kan 't historisch niet kloppen.*

Van de drie Baskische provincies is de middelste het interessantst: Basse-Navarre, met Saint-Jean-Pied-de-Port als centrum. In de middeleeuwen maakte deze streek deel uit van het koninkrijk Navarra, dat voor het overgrote deel ten zuiden van de Pyreneeën lag, rondom de hoofdstad Pamplona.

Eind 15e eeuw viel de koningstitel toe aan de graven van Foix-Béarn. In 1512 veroverde het verenigde Spanje in wording vrijwel geheel Navarra; om reden van verdedigbaarheid zag het uiteindelijk af van annexatie van het noorden, al werd de grens wel op comfortabele afstand van de pas gelegd. De koning regeerde toen om praktische redenen vanuit Pau, dat aldus hoofdstad van Basse-Navarre werd zonder er deel van uit te maken. De eerder genoemde Henri werd in 1572 koning Henri III van Navarra (en dus niet Henri IV van Navarra zoals Havank meent). Na zijn troonsbestijging in 1589 als Henri IV van Frankrijk werd ook Basse-Navarre een provincie. Zijn opvolgers bleven zich overigens koning van Frankrijk én Navarra noemen.

Oostelijk van Basse-Navarre ligt de Soule, met de stadjes Mauléon-Licharre en Oloron-Sainte-Marie; in het zuiden grenst het aan Spanje. Het burggraafschap kwam in handen van de hertogen van Aquitanië en in 1152 door huwelijk aan de Engelse kroon. Aan het eind van de honderdjarige oorlog, in 1449, verkreeg de graaf van Foix-Béarn het als dank voor de hulp bij de verovering. In 1589 werd het een provincie van Frankrijk.